

Prapovijesna nalazišta u Hrvatskoj

Legović, Ema

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:497660>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-29**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

EMA LEGOVIĆ

PRAPOVIJESNA NALAZIŠTA U HRVATSKOJ

Diplomski rad

Pula, srpanj 2021.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

EMA LEGOVIĆ

PRAPOVIJESNA NALAZIŠTA U HRVATSKOJ

Diplomski rad

JMBAG: 0303065714, redovita studentica

Studijski smjer: Učiteljski studij

Predmet: Povijest

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest

Znanstvena grana: Stara povijest

Mentor: prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Pula, srpanj 2021.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Ema Legović, kandidatkinja za magistru primarnog obrazovanja, izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, te ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad na bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli 16. srpnja 2021.

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Ema Legović, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava korištenja, da moj diplomski rad pod nazivom „Prapovijesna nalazišta u Hrvatskoj“ upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

U Puli 16. srpnja 2021.

Sadržaj

1. Uvod	2
2. Prapovijesna nalazišta u Hrvatskoj.....	3
3. Nalazišta iz starijeg kamenog doba	5
3.1. Prapovijesna kultura na području Hrvatskog zagorja	7
3.1.1. Hušnjakovo brdo	7
3.1.2. Spilja Vindija.....	9
3.1.3. Prapovijesno nalazište Punikve.....	10
3.1.4. Špilja Veternica	14
3.2. Prapovijesna kultura na području Istre	15
3.2.1. Šandalja I i II	15
3.2.2. Romualdova pećina	17
3.3. Prapovijesna kultura na području Dalmacije.....	19
3.3.1. Vela spila	20
4. Nalazišta iz metalnog doba	23
4.1. Dalj.....	23
4.2. Vučedol	25
4.3. Nezakcij	27
5. Nalazišta iz mlađeg kamenog doba.....	30
5.1. Sopotska kultura	31
5.2. Pepelane.....	32
5.3. Smilčić.....	33
5.4. Danilo.....	34

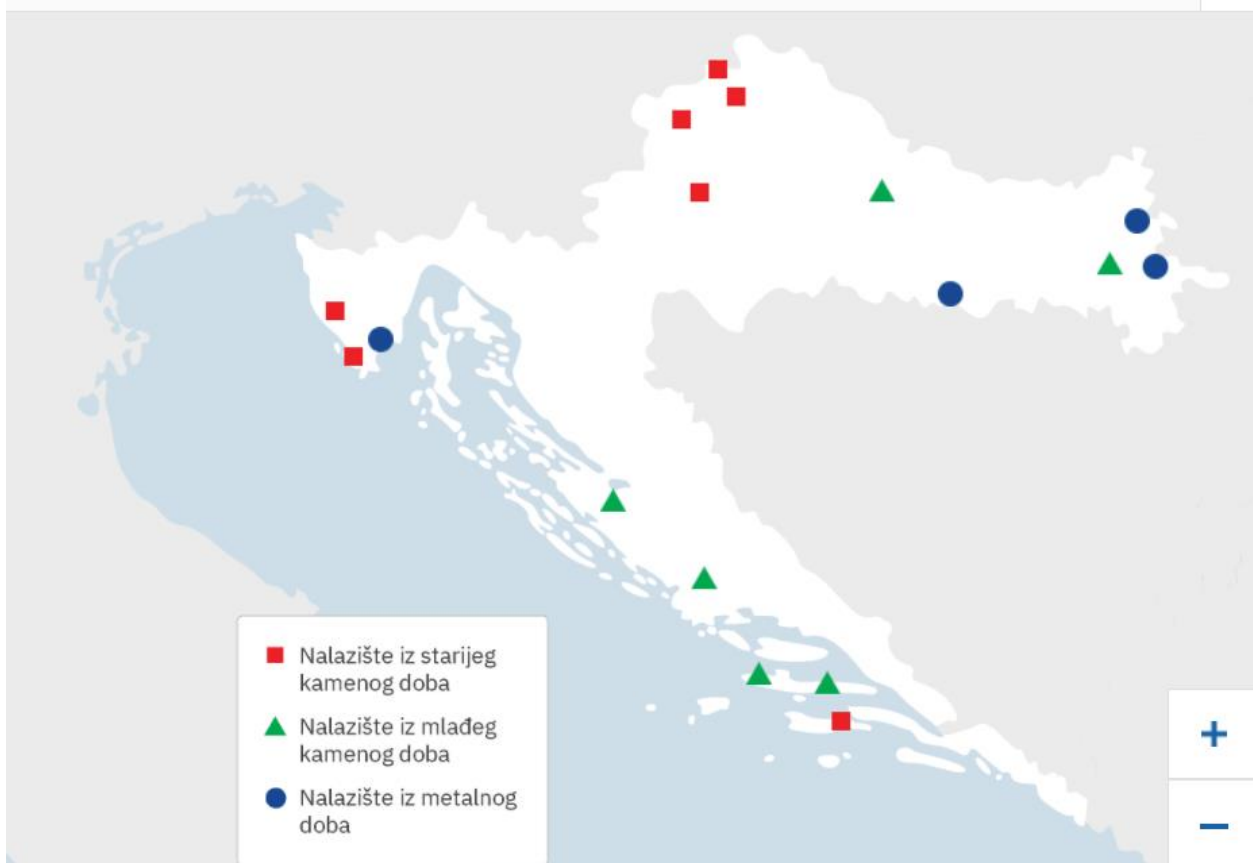
5.5. Markova špilja	36
5.6. Grapčeva špilja	37
6. Željezno doba	40
7. Prapovijesna nalazišta u razrednoj nastavi.....	41
8. Zaključak	42
POPIS LITERATURE	43
SAŽETAK	50
SUMMARY	51

1. Uvod

Područje današnje Hrvatske oduvijek je bilo vrlo bogato biljnim i životinjskim svijetom. Područje koje je danas poznato kao Hrvatska prvi put naseljeno sredinom paleolitika, a kasnije i u neolitiku. Povijest bilježi i kolonizaciju Ilira, Kleta te Grka u prvom tisućljeću prije Krista. Tragovi ljudskog prisustva sežu u najstarija razdoblja, u paleolitik ili starije kameno doba. Prapovijest je najduže razdoblje u prošlosti čovječanstva. Prapovijesno doba je najstarije razdoblje ljudske povijesti. Njezina periodizacija temelji se na vrsti materijala od kojega je čovjek tada izrađivao oruđe, oružje, nakit i slično. Osnovna periodizacija prapovijesti dijeli se na dva velika razdoblja, a to su kameno doba i metalno doba. Kameno doba dijeli se na starije, srednje i mlađe kameno doba, a metalno doba na bakreno, brončano i željezno doba. Cilj rada je prikazati i objasniti prapovijesna nalazišta u Hrvatskoj. Iako je Hrvatska jedna od manjih zemalja svijeta, u njoj možemo pronaći mnogo prapovijesnih nalazišta.

2. Prapovijesna nalazišta u Hrvatskoj

Arheologija je znanost koja na ostacima materijalne kulture pronađene u zemlji sustavnim iskapanjima ili slučajnim nalazima objašnjava i rekonstruira način života i kulture starih civilizacija (sl. 1).¹

Sl. 1. Arheološka nalazišta. Dostupno na: <https://edutorij.e-skole.hr/share/proxy/alfresco-noauth/edutorij/api/proxy-guest/e012e29a-412a-4106-9130-54c0bc41cd8b/prapovijesna-nalazista-na-hrvatskom-prostoru.html>
<https://edutorij.e-skole.hr/share/proxy/alfresco-noauth/edutorij/api/proxy-guest/e012e29a-412a-4106-9130-54c0bc41cd8b/prapovijesna-nalazista-na-hrvatskom-prostoru.html> [25. lipnja 2021.]

¹ Arheologija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=3729> [10. lipnja 2021.]

Arheologija je predstavljanje materijalne kulture davnih vremena. Podijeljena je u više velikih vremenskih razdoblja. Obuhvaća raspon od trenutka kada je *homo habilis* izradio prvo grubo oruđe do vremena čije su granice određene konvencijom i promjenama. Proučavanje života tijekom povijesnih razdoblja bilježe uglavnom politička i vjerska događanja, dok detalje običnog, svakodnevnog života, vrlo često izostavljaju. Arheologija se dijeli na prapovijesnu, povijesnu, antičku, ranokršćansku, srednjovjekovnu, arheologiju novoga vijeka i industrijsku arheologiju. Prapovijesna arheologija je arheologija od razdoblja prije pojave pisma. To je vrlo široko i golemo područje koje se može dijeliti na niz cjelina. Predmeti kojima se bavi prapovijesna arheologija jesu oruđa, oružja i nakit koji je izrađen od kamena, kosti, školjaka ili metala te različiti predmeti od pečene gline i neki drugi uporabni predmeti. Većinom su ostaci podložni oštećenjima i raspadanju i nisu dovoljno dobre kakvoće da mogu izdržati atmosferske promjene. Arheolozi prikupljaju, proučavaju i klasificiraju.²

U nastavku diplomskog rada govorit će se o raznim predmetima, ostacima, nakitu, oruđu i oruđu koje je pronađeno na području Hrvatske. Prapovijest je najduže razdoblje u prošlosti čovječanstva, to je najstarije razdoblje ljudske povijesti. Periodizacija prapovijesti temelji se na vrsti materijala od kojega je čovjek tada izrađivao oruđe, oružje, nakit i slično (kamen, bronca, željezo). Prapovijest se dijeli na dva velika razdoblja, a to su kameno i metalno doba. Podjela kamenog doba ide na tri perioda, a to su starije, srednje i mlađe kameno doba, a metalno doba se dijeli na bakreno, brončano i željezno doba.³ Prijelaz iz jednog u drugo doba je pronalazak novog materijala koji ulazi u široku upotrebu. Kultura koja je tek otkrila pogodnosti uporabe željeza ulazi u željezno doba, ona kultura koja je otkrila uporabu bakra ulazi u bakreno doba i slično. Prapovijest je razdoblje koje prethodi povijesti čovječanstva, a traje od prve pojave čovječanstva. U prapovijesti se razvija i kultura, stručnjaci za kulturu prapovijesti su arheolozi. Ljudi su u to doba vjerovali da su njihove svete životinje praotac i pramajka njihove horde. Početak prapovijesti određuje se prvim nalaskom oruđa hominida, a kraj predstavlja kada se u pojedinim etničkim skupinama i narodima javljaju prvi historiografski upotrebljivi pisani izvori. Postoje razna prapovijesna nalazišta na područje Hrvatske koja se javljaju u starijem kamenom

² Arheologija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=3729>, [10. lipnja 2021.]

³ Metalno doba; Dostupno na: https://povijest.fandom.com/hr/wiki/Metalno_doba. [17. lipnja 2021.]

dobu, srednjem kamenom dobu, mlađem kamenom dobu, bakrenom, brončanom i željeznom dobu. Istraživanja prapovijesti na tlu Hrvatske olakšano je pronalaskom arheoloških lokaliteta.⁴

3. Nalazišta iz starijeg kamenog doba

Starije kameno doba (paleolitik) najstarije i najduže razdoblje ljudske povijesti i podudara se s geološkim razdobljem pleistocena. U gospodarskom smislu to je razdoblje lova i prikupljanja plodova i nomadskog načina života, pa se arheološki ostaci uglavnom nalaze u špiljama, pripećima, ali i na otvorenome.⁵ Na području današnje Hrvatske pronađeni su ostaci djelovanja čovjeka koji pripadaju najranijim razdobljima njegova razvoja. Neandertalac (sl. 2) živio je u obiteljskim skupinama i razvijao prve duhovne te religiozne ideje.⁶

⁴ Prapovijest, Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49953>. [17. lipnja 2021]

⁵ Starije kameno doba, Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=57847> [10. lipnja 2021.]

⁶ Krklec V., (1997.), Nalazište krapinskog pračovjeka: zaštita i prezentacija na otvorenom. *Muzeologija*, No 34, str. 187.-190.

Sl. 2. Neandertalac. Dostupno na: <https://www.logicno.com/wp-content/uploads/2019/09/Krapinski-covjek.jpg>, [25. lipnja 2021.]

Kad spominjemo svakodnevicu neandertalaca, većina ljudi pomislit će na špilje. No, mnoga istraživanja, posebice ona na Hušnjakovu brdu, pokazuju da je neandertalac najveći dio vremena provodio na otvorenom, odnosno u prirodi. U starije kameno doba ljudi su živjeli nomadskim načinom života, u manjim zajednicama, selili su se za krdima životinja, hranili se ulovljenim životinjama, tražili zaklon od lošeg vremena u špiljama ili polušpiljama. Na području Hrvatske imamo mnogo špilja u kojima su pronađeni ostaci stanovnika koji su prije tamo živjeli. Neandertalci su se hranili zahvaljujući lovu, ribolovu i prikupljanju divljih plodova. Muškarci su lovili, dok bi žene prikupljale plodove i brinule se za djecu.

Kameno doba dijeli se na paleolitik, mezolitik i neolitik. Najstarije dokaze života možemo pronaći na Hušnjakovom brdu, Punikvama i Šandalji.

3.1. Prapovijesna kultura na području Hrvatskog zagorja

Hrvatsko zagorje nalazi se unutar sjeverozapadne Hrvatske, omeđeno je rijekom Sutlom na zapadu, Maceljskim i Varaždinsko-topličkim gorjem na sjeveru, Kalničkim gorjem i Medvednicom na istoku i jugoistoku te rijekom Savom na jugozapadu. Arheološko istraživanje Hrvatskog zagorja započelo je u drugoj polovici XIX. st. Prva istraživanja organizirao je 1879. tadašnji ravnatelj Narodnog muzeja u Zagrebu Šime Ljubić.⁷

3.1.1. Hušnjakovo brdo

U Maloj gori kraj Radoboja pronađeno je u to vrijeme jedanaest tumula iz starijeg željeznog doba. U najvažnija istraživanja pripadaju i ona od 1895. do 1905. koje je proveo paleontolog i geolog Dragutin Gorjanović-Kramberger na Hušnjakovu brijegu u Krapini, a dovela su do otkrića jedne od najvećih i najbogatijih zbirki ostataka neandertalskog pračovjeka u svijetu (sl. 3.).

Sl. 3. Neandertalski pračovjek u Krapini. Dostupno na:

https://www.starapovijest.eu/sadržaj/uploads/2014/03/IMG_0662-1200x520.jpg [25.

lipnja 2021.]

⁷ Martinčić, O., (2016.-2017.), Materijalni tragovi prapovijesnih kultura na području Hrvatskog zagorja, Leksikografski zavod Miroslav Krleža. *Studio lexicographica*. god. 10./11., br. 19, Zagreb, str. 110. – 120.

Kompleks Hušnjakovo u Krapini specifičan je po bogatom fosilnom nalazištu, nalazi se u zapadnom dijelu grada Krapine i proglašen je paleontološkim spomenikom prirode. Popularno je kao nalazište pračovjeka te predstavlja turističku atrakciju. U njemu je prikupljena najbrojnija i najbogatija zbirka neandertalskog čovjeka. U naslaganim špiljama pronađeno je oko devet stotina ljudskih kostiju koje pripadaju fosilnim ostacima više desetaka osoba različitog spola i životne dobi, od 2 do 40 godina. Pronađeni su i brojni fosilni ostaci pleistocenskih životinja, kao i 1200 komada kamenog oruđa iz razdoblja paleolitika, odnosno starijeg kamenog doba. Starost krapinskog pračovjeka procjenjuje se na 100 000 godina. Krapinski pračovjek bavio se lovom i prikupljanjem šumskih plodova. Rekonstrukcija neandertalaca načinjena je prema presudama koje su u ono vrijeme vladale o praljudima. Prema ostacima ognjišta može se zaključiti da je krapinski pračovjek poznao vatru. Godine 1910. utemeljeno je Zemaljsko povjerenstvo za čuvanje *umjetnih i historičkih* spomenika u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji. Godine 1911. započela su sustavna istraživanja kotareva Klanjec i Predgrada koje je provodio Gjuro Szabo. Arheolog Josip Klemec prikupio je dragocjene materijalne izvore pokretnih i nepokretnih nalaza na području Hrvatskog zagorja.⁸

Muzej Krapinskog pračovjeka nalazi se u Krapini (sl. 4.). Autor projekta i realizacije Muzeja, paleontolog Jakov Radovčić i arhitekt Željko Kovačić, nastojali su približiti krapinske kamenodobne stanovnike koji su tamo živjeli. Cijela građevina utopljena je u okolni pejzaž između dva brežuljka. Pored Muzeja je potok koji svojim žuborom vode označava protok vremena, ali u sebi sadržava i simboliku prelaska prijeko rijeke.

⁸. Hušnjakovo brdo. Dostupno na: <https://edutorij.e-skole.hr/share/proxy/alfresco-noauth/edutorij/api/proxy-guest/e012e29a-412a-4106-9130-54c0bc41cd8b/svakodnevice-krapinskih-neandertalaca.html> [10. lipnja 2021.]

Sl. 4. Muzej Krapinskog pračovjeka. Dostupno na:

https://lh3.googleusercontent.com/proxy/11Of84Na6GpTmoiZKLe7evNaKNfvDq05MsD10CYWYWLyjJqWMNTjcA4ED8qHl6Rr4xdz2qC_BoLmIDfjSZZ_OeLbEbCSBFAC_MlhgBSM1XY8WAXiCfbfhz7ffshvJJpOUCjJRWg1DLZBF2rMIQAz22HU4Tg [25.

lipnja 2021.]

3.1.2. Spilja Vindija

Među prvim arheološkim nalazištima varaždinske regije bila je spilja Vindija (sl. 5.). Spilja Vindija paleontološki je spomenik prirode koji je 1964. proglašen zaštićenim. U spilji su 1974. pronađeni jedni od najboljih ostataka neandertalaca na svijetu. Nalazi se u općini Donja Voća, oko 20 kilometara zapadno od Varaždina, 10-ak kilometara sjeverozapadno od Ivanca, 2km zapadno od naselja Donja Voća, na Križnjakovom vrhu (275 m).⁹

⁹ Stara povijest, Sandalja. Dostupno na: <https://www.starapovijest.eu/sandalja/> [10. lipnja 2021.]

Sl. 5. Spilja Vindija. Dostupno na: <https://priroda-vz.hr/wp-content/uploads/2017/04/1.Uvodna-Vindija.jpg> [25. lipnja 2021]

Spilja Vindija svrstava se i u najznačajnija arheološka i paleontološka nalazišta Hrvatske. S obzirom na značaj i količinu poznata je među svjetskim spiljskim lokalitetima. Fosilni ostaci ljudi i brojnih životinja, zajedno s više tisuća kamenih i koštanih ruketvorina, Vindiju svrstavaju u jedno od najznačajnija europskih paleolitičkih nalazišta. Formirana je različitim geološkim procesima u stijenama taloženim u Panonskom moru prije oko 15 milijuna godina (<https://priroda-vz.hr/podrucja/spilja-vindija/>)

3.1.3. Prapovijesno nalazište Punikve

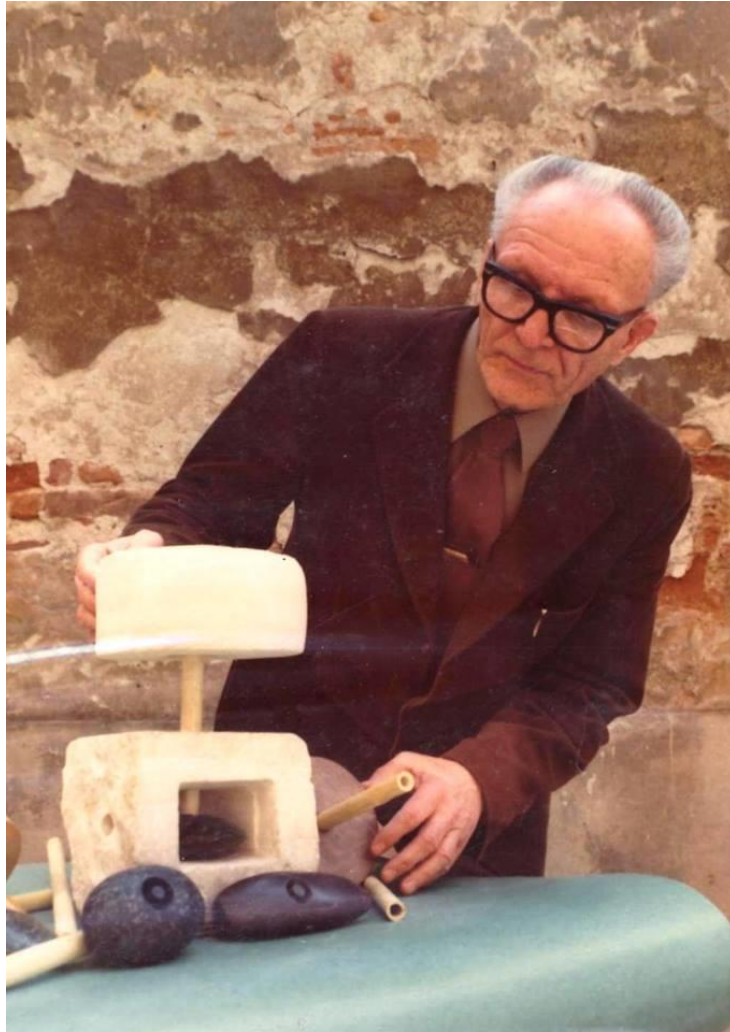
Sjeverni dijelovi Hrvatskog zagorja, a posebice ivanečki kraj, vrlo su značajni za proučavanje najstarijih tragova ljudske vrste. Nakon otkrića dr. Gorjanovića – Krambergera (sl. 6.) kod Krapine, otkrivena je špilja Vindija kraj Donje Voće.

Sl. 6. dr. Dragutin Gorjanović – Kramberger. Dostupno na:
<https://i0.wp.com/podravske-sirine.com.hr/wp-content/uploads/2016/07/1-69.jpg> [25.
lipnja 2021.]

Potom su uslijedila otkrića i istraživanja nalazišta Ponikve, koja pridonose arheološkoj znanosti, a osobito je značajan i međunarodni rad dvojice Ivančanina, Stjepana Vukovića (sl. 7.) i Mirka Maleza.¹⁰

¹⁰ Vuković, S., (1962.-1963.), Paleolitska kamena industrija nalazišta Punikve kod Ivanca, *Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin*, Vol. 2-3, No. 2-3, Varaždin, str. 23.-30.

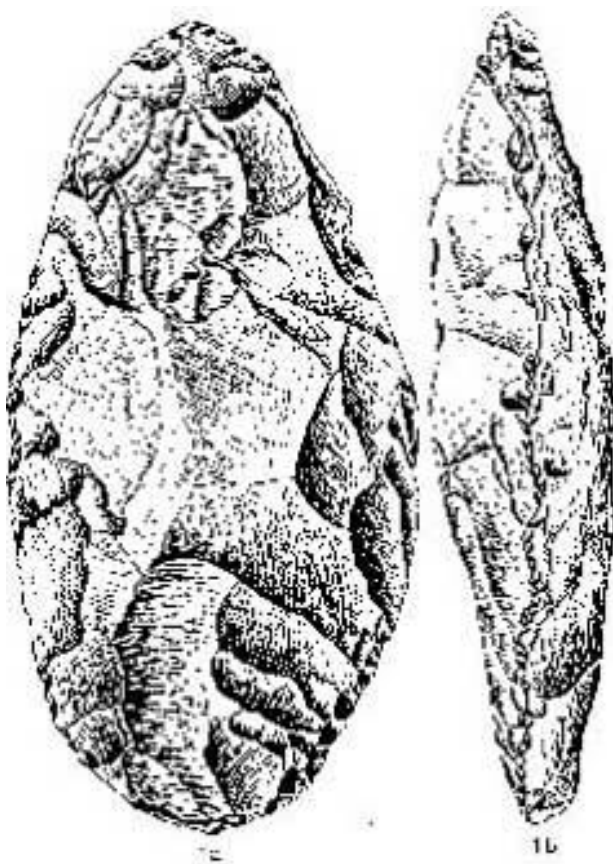

Sl. 7. Stjepan Vuković. Dostupno na:

<https://d35nxk5xx1d0px.cloudfront.net/repository/images/8/8/0/a/880a61c40cd3ec28ca6e5f1dd75021c2.jpg> [25. lipnja 2021.]

Prigodom miniranja otvorila se pećina s naslagama iz pleistocena u kojoj su pronađene kosti pećinskog medvjeda i jelena, više koštanih šiljaka te srp koji se pripisuje brončanom dobu. Punikve pokazuju jednu potpunu, cjelovitu i tipičnu paleolitsku kamenu industriju, odnosno kulturu. Nalazište Punikve predstavlja najstarije kamene rukotvorine čovjeka do danas otkrivene na teritoriju nekadašnje Jugoslavije. Punikve se datiraju u kulturu razdoblja koja su započela prije dva

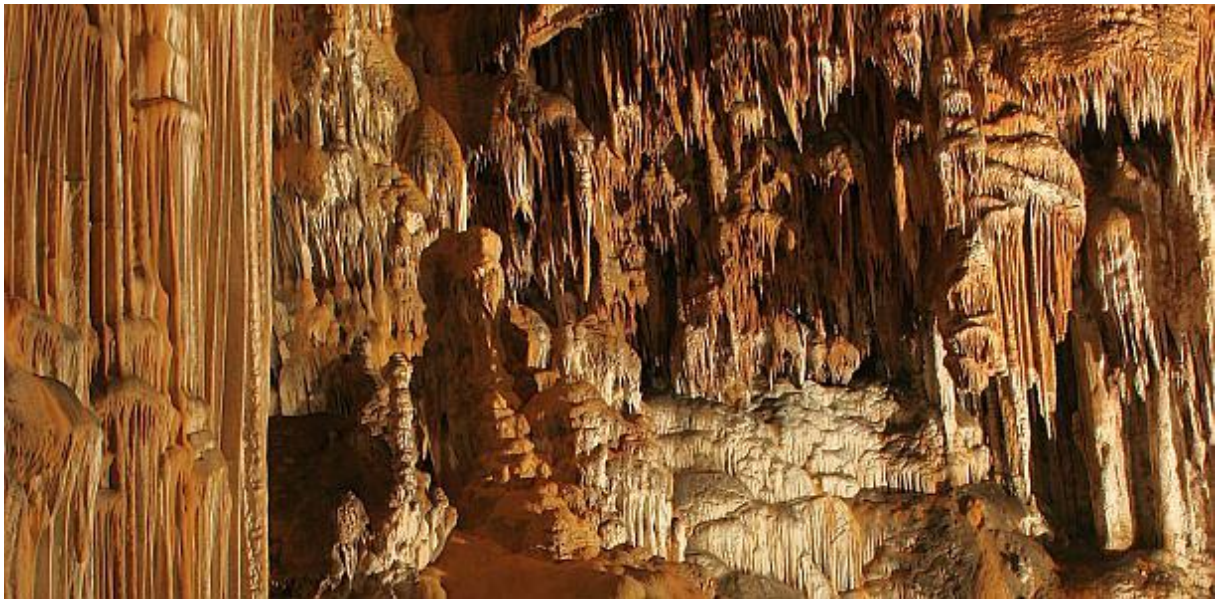
milijuna godina, a nalaze se kod Ivanca. Povoljni klimatski uvjeti, biljni i životinjski svijet na tlu sjeverozapadne Hrvatske omogućavali su kontinuirano naseljavanje ovog područja od najstarijeg do najmlađeg paleolitika i mezolitika. Ispod sjeverozapadnih padina Ivančice, kod naselja Punikve, Stjepan Vuković 1939. otkrio je kamena oruđa vrlo starog kulturnog stupnja (sl. 8.).

Sl. 8. Ovalni ručni klin nalazišta Punikve. Dostupno na: <http://www.ivanecka-bibliografija.com/sites/default/files/knjiga/slike/015.jpg> [25. lipnja 2021.]

3.1.4. Špilja Veternica

Špilja Veternica (sl. 9.) špiljsko je arheološko nalazište na širem području grada Zagreba, na jugozapadnom dijelu Medvednice, 9 kilometara zapadno od centra grada Zagreba, sjeverno od naselja Gornji Stenjevac, u jarku između brda Glavice i Jaruge na lokalitetu zvanom Pećinsko rebro. Tijekom istraživanja geologa i paleontologa Mirka Maleza od 1951. do 1955. te 1971. u Veternici su, uz brojne ostatke faune, pronađeni i nalazi mulitvrske kulture, što ju čini jednim od najpoznatijih paleolitičkih nalazišta u Hrvatskoj. Veternica je poznata po tome što je u njoj utvrđen takozvani „kult medvjeda“. Špilja je razgranata, sastoji se od jednog podzemnog hodnika, koji se mjestimice proširuje u dvorane i od kojeg se odvajaju manji kanali. U završnom dijelu špilje teče podzemni potok koji ponire u jednom odvojkju, a nastavak je potoka Jezeraneca koji ponire u krškom polju Ponikve. Mirko Malez špilju je podijelio na tri morfološka dijela, ulazni ili početni dio pećine, suhi pećinski hodnik i završni kanal s vodenim tokom. ¹¹

Sl. 9. Špilja Veternica. Dostupno na: <http://www.wish.hr/wp-content/uploads/2014/07/spilja-veternica-1.jpg> [25. lipnja 2021.]

¹¹ Banda M., (2019.), *Revizija srednjopaleolitičkih izrađevina iz istraživanja Mirka Maleza u špilji Veternica*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za arheologiju, str. 4.-9.

Dugo se vremena ova najduža špilja sjeverne Hrvatske skrivala modernom čovjeku, znanstvenicima i nauci. Proživjela je mnoga ledena i međuledena doba te sačuvala brojne arheološke nalaze. Danas se u špilji mogu pronaći zakonom zaštićeni šišmiši.

3.2. Prapovijesna kultura na području Istre

Istra je svojim položajem na krajnjem sjeveru jadranskog bazena imala specifičan, samostalni razvoj. Prirodni faktori koji su utjecali na naseljavanje i formiranje naselja ogledaju se kroz geomorfološke karakteristike tla, karakter vode, klimu i raslinje. U Istri se prapovijest javlja u razdoblju gornjega i srednjega villafranchiena, a najstariji je nalaz sjekač iz fosilne pećine Šandalja I oko 800000 godina pr. Kr.¹²

3.2.1. Šandalja I i II

Sustav pećina Šandalja otkriven je 1961., od kada datiraju i prva istraživanja akademika Mirka Maleza (sl. 10.).

Sl. 10. Mirko Malez. Dostupno na:

https://www.istrapedia.hr/media/uploads/images/malez_mirko_2.jpg [25. lipnja 2021.]

¹² Prapovijest u Istri. Dostupno na: <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/777/prapovijest-u-istri> [10. lipnja 2021.]

Nazivom Šandalja (sl. 11.) obuhvaćeno je više fosilnih pećina i špilja koje se nalaze četiri kilometara sjeveroistočno od centra Pule. Tamo se smjestila istoimena krška uzvisina Šandalja, bazalni dio pećine Šandalja I te su obuhvaćene pukotine u krednim vapnencima, odnosno fosilne špilje ispunjene sedimentima na istočnoj padini brda Sveti Danijel. Špilje sadrže bogatstvo nalaza koji su pronađeni u 9 metara debelim naslagama. Špilje Šandalja I i Šandalja II udaljene su jedna od druge svega desetak metara.

Šandalja predstavlja najstarije stanište čovjeka na ovim prostorima. Šandalju I predstavljaju nalazi nataloženih od donjeg do gornjega pleistocena i holocena, a pored ostataka brojne faune zanimljivi su nalazi oružja. Šandalja II predstavlja najbogatije nalazište litičkih rukotvorina gornjeg paleolitika u Hrvatskoj.¹³

Sl. 11. Šandalja. Dostupno na:

<https://www.starapovijest.eu/sadrzaj/uploads/2015/11/%C5%A0andalja-482x400.jpg>

[25. lipnja 2021.]

¹³ Stara povijest, Šandalja. Dostupno na: <https://www.starapovijest.eu/sandalja/> [10. lipnja 2021.]

3.2.2. Romualdova pećina

Romualdova pećina je špilja u Istri, na južnoj strani brda Sv. Martin, na istočnom kraju Limskog zaljeva, na 128 metara nadmorske visine. Nazvana je po svetom Romaldu pustinjaku koji je prema legendi živio u njoj. Hrvatski stručnjaci 2019. (sl. 12.) objavili su rezultate znanstvenog istraživanja u kojima piše da u Romualdovoj pećini kod Limskog zaljeva postoje prapovijesne slikarije, slikarije bizona, divokoze i ljudskih figura. Slikarije potječu iz vremena starijeg kamenog doba, a starije su od 30 000 godina. Romualdova pećina duga je stotinjak metara.¹⁴

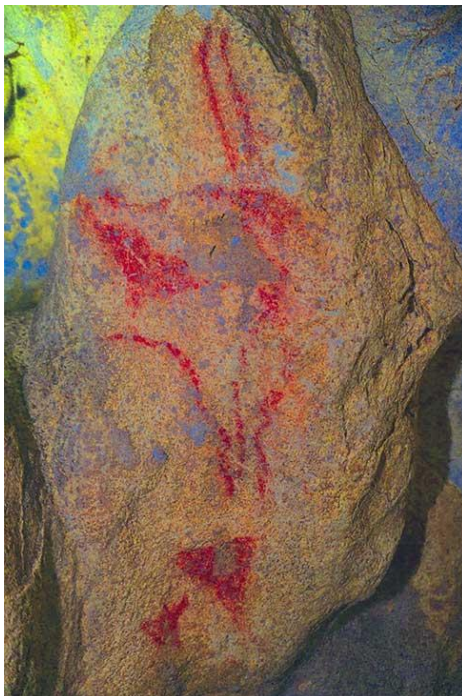

Sl, 12. Istraživači u Romualdovoj pećini. Dostupno na:

https://hr.izzi.digital/DOS/320/datastore/10/publication/320/pictures/2019/07/04/1562263073_1559038061_romualdova-istrazivaci.jpg?v=1622104090 [25. lipnja 2021.]

¹⁴ Buršić- Matijašić K. (2012.), Neki aspekti naselja i nastambi u Istri u prapovijesti. *Tabula* 10, UDK 903,4(497.5-5 Istra). Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, str. 7.-38.

U pećini su zabilježene 44 slikarije od kojih se ističe nekoliko crteža koji predstavljaju bizona, divokožu (sl. 13.), shematizirane prikaze ljudi i trokute koji mogu simbolizirati ženski spol.

Sl. 13. Crtež divokože. Dostupno na:

https://hr.izzi.digital/DOS/320/datastore/10/publication/320/pictures/2019/07/04/1562263073_1559038270_romualdova-divokoza.jpg?v=1622104090 [25. lipnja 2021.]

Područje Linskog zaljeva odavno je privlačilo istraživače. Stijenske slikarije odnose se na oznake koje suljudi izradili na prirodnim stijenama. Ulaz u pećinu polukružno je zasvođen, ima oblik jajolike polupećine i orijentiran je u pravcu sjevera. Iz nje se ide u uski i niski kanal (sl. 14.).¹⁵

¹⁵ Komšo D., Kuzmanović N., Ruiz- Redondo A., Janković I., (2019.), Hrvatsko stijensko slikarstvo s naglaskom na otkriće paleolitičkih stijenskih slikarija u Romualdovoj pećini u Istri, *Subterranea Croatica*, Vol. 17, No. 2, str. 2.-17.

Sl. 14. Ulaz u Romualdovu pećinu. Dostupno na:

https://www.istrapedia.hr/media/uploads/images/article_images/photo_1234703921_2_886.jpg [25. lipnja 2021.]

Pećina je tunelskog oblika i sastoji se od jednog hodnika. Stratigrafiju se može podijeliti na pet osnovnih horizonata, označenih slovima od A do E. Ta podjela samo u osnovi prati Malezovu podjelu, od koje se ipak po kontekstu bitno razlikuje. Razlikovanje je prouzročeno novim značajnim nalazima dobivenim istraživanjima.¹⁶

3.3 Prapovijesna kultura na području Dalmacije

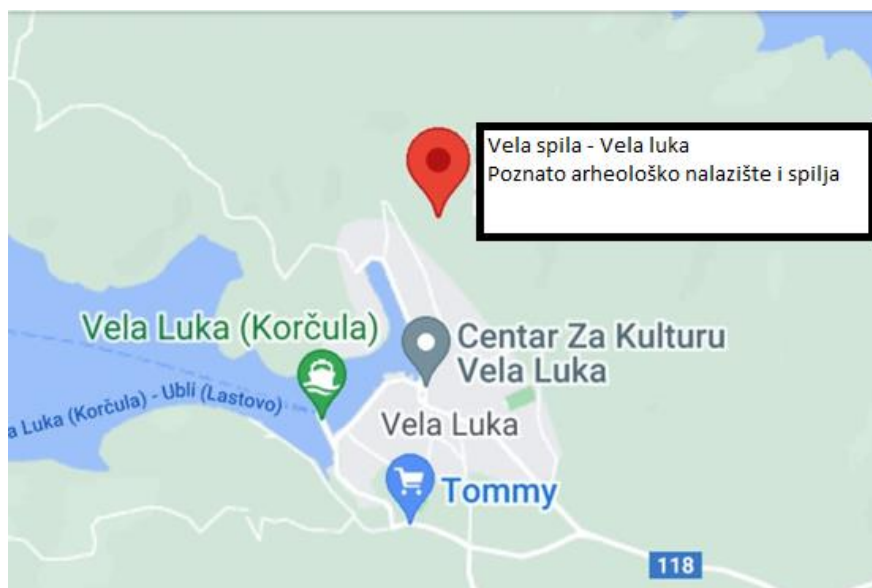
Dalmacija je geografska i povijesna regija u južnoj Hrvatskoj. Obilježava je krški reljef, a pretežito je izgrađena od vapnenca i dolomita. Ime Dalmacija javlja se od I. st. pr. Kr. kao naziv za područje nastanjeno plemenom Delmata i njemu srodnih ilirskih plemena.¹⁷

¹⁶ Romualdova pećina. Dostupno na: <https://hr.izzi.digital/DOS/320/2808.html> [10. lipnja 2021.]

¹⁷ Dalmacija. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=13743> [10. lipnja 2021.]

3.3.1. Vela spila

Vela spila nalazi se na Korčuli. Korčula je otok koji je smješten u južnom dijelu Jadranskog mora. Izgrađena je od vapnenaca i dolomita. Vela spila nalazi se na južnoj padini brda Pinski rat iznad gradića Vela Luka, na zapadnoj obali otoka Korčule (sl. 15.).

Sl. 15. Vela spila – Google karte. Dostupno na:

<https://www.google.hr/maps/place/Vela+Spila+-+Vela+Luka/@42.9691247,16.7165215,17z/data=!4m5!3m4!1s0x134a71d41d3b01f9:0xdeb0f9a387804ff5!8m2!3d42.9696657!4d16.7183617?hl=hr> [25. lipnja 2021.]

U Veloj spili brojni su nalazi kostiju morskih beskralježnjaka, svih razreda kralježnjaka, ali i tragova ljudske aktivnosti. Unutrašnjost špilje čini velika dvorana eliptičnog oblika, dužine oko 50 metara, a širine do 30 metara (sl. 16.).

Sl. 16. Vela spilja. Dostupno na:

<https://tzvelaluka.hr/phpthumb/phpThumb.php?src=/clients/1/gallery/1varqzgd2m56p.jpg&w=1000&h=600&zc=1&aoe=1> [25. lipnja 2021.]

Na 16. slici možemo primijetiti otvor na stropu špilja. Postoje dva otvora, Veliko i Malo ždrilo, veličine 11 x 9 m i 5 x 4m, koje su obrasli vegetacijom. Špilja je oblikovana unutar trošnih i raspucanih vapnenaca, mjestimično rekristaliziranih i dolomitiziranih. U Veloj spili sačuvan je kontinuirani slijed naslaga sa sačuvanim arheološkim nalazima iz kasnog gornjeg paleolitika, mezolitika, neolitika, ranog, srednjeg i kasnog neolitika, bakrenog i brončanog doba. U svakom horizontu nalaze se ognjišta ili ljudski skeletni ostaci. U spilji su pronađeni sisavci i razne ptice (tabl. 1.).¹⁸

¹⁸ Zaher M., *Gornjopleistocenska i holocenska avifauna iz Vele Spile na Korčuli*, Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno – matematički fakultet, Geološki odsjek, Zagreb, 2017., str. 15.-18.

Tablica 1: Pregled nalaza sisavaca i svih do sada pronađenih ptica u Veloj spili. Plusevi označavaju prisutnost taksona¹⁹ u pojedinoj epohi. Sisavci prema Miracle i Radović.²⁰

Sisavci			Ptice		
Takson	pleistocen	holocen	Takson	pleistocen	holocen
<i>Lepus europaeus</i>	+	+	<i>Egretta garzetta</i>	-	+
<i>Erinaceus sp.</i>	+	+	<i>Anas platyrhynchos</i>	-	+
<i>Erinaceus roumanicus</i>	+	+	<i>Pernis apivorus</i>	-	+
<i>Vulpes vulpes</i>	+	+	<i>Haliaeetus albicilla</i>	-	+
<i>Canis lupus</i>	+	-	<i>Falco tinnunculus</i>	+	+
<i>Martes sp.</i>	+	+	<i>Falco vespertinus</i>	+	-
<i>Meles meles</i>	-	+	<i>Lagopus lagopus</i>	-	+
<i>Felis silvestris</i>	+	-	<i>Alectoris graeca</i>	+	+
<i>Felis lynx</i>	+	-	<i>Perdix perdix</i>	+	+
<i>Monachus monachus</i>	-	+	<i>Coturnix coturnix</i>	+	+
<i>Sus scrofa</i>	+	+	<i>Lyrurus tetrix</i>	+	-
<i>Capreolus capreolus</i>	+	+	<i>Grus grus</i>	-	+
<i>Cervus elaphus</i>	+	+	<i>Rallus aquaticus</i>	-	+
<i>Bos primigenius</i>	+	-	<i>Otis tarda</i>	-	+
<i>Bos/Bison</i>	+	-	<i>Scolopax rusticola</i>	+	-
<i>Equus hindruntinus</i>	+	-	<i>Vanellus vanellus</i>	-	+
<i>Equus sp.</i>	+	-	<i>Larus minutus</i>	-	+
<i>Delphinidae</i>	-	+	<i>Columba livia</i>	+	+
<i>Capra hircus</i>	?	+	<i>Columba livia/oenas</i>	+	-
<i>Ovis aries</i>	?	+	<i>Columba cf. palumbus</i>	+	-
<i>Equus asinus</i>	?	?	<i>Bubo scandiacus</i>	+	-
<i>Chiroptera</i>	?	?	<i>B. scandiacus/B. bubo</i>	+	-
<i>Nannospalax sp.</i>	?	?	<i>Strix aluco</i>	-	+
<i>Glis glis</i>	?	?	<i>Athene noctua</i>	-	+
<i>Microtus sp.</i>	?	?	<i>Apus sp.</i>	+	-
<i>Chyonomis nivalis</i>	?	?	<i>Coracias garullus</i>	+	-
<i>Dinaromys bogdanovi</i>	?	?	<i>Garullus glandarius</i>	-	+
			<i>Pica pica</i>	-	+
			<i>Pyrrhocorax pyrrhocorax</i>	+	-
			<i>Pyrrhocorax graculus</i>	+	+
			<i>Nucifraga caryocatactes</i>	-	+
			<i>Corvus monedula</i>	+	+
			<i>Corvus corone</i>	-	+
			<i>Corvus cornix</i>	+	-
			<i>Hirundo rustica</i>	-	+

¹⁹ Takson (prema grč. τάξις: red, raspored), Takson; Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=69424> [10. srpnja 2021.]

²⁰ Zaher M., *Gornjopleistocenska i holocenska avifauna*, nav. dj., str. 20.

4. Nalazišta iz metalnog doba

Metalno doba dijeli se na bakreno doba, brončano doba i željezno doba. To je povijesno razdoblje i dio prapovijesti. Glavno obilježje je korištenje metala za izradu oružja, oruđa i raznih predmeta te nastanak obitelji.

4.1. Dalj

Dalj je selo na Dunavu u općini Erdut. Brojna i uspješna arheološka istraživanja o kontinuitetu naseljenosti u istočnoj Hrvatskoj svjedoče razdoblju duljem od sedam tisuća godina. Daljska kulturna grupa prvi put se spominje u brončanom dobu (od 1350. do 1100. pr. Kr.) koja seže i u mlado razdoblje. Dalj se spominje pod rimskim imenom Teutoburgium, kao naselje koje se nalazilo na jednom od četiriju glavnih pravaca prema Dalmaciji. Bio je malo selo u posjedu lokalnih plemića. Razdoblje starijeg željeznog doba na prostoru Slavonije zastupljeno je Daljskom kulturom. Karakteristično je po pronalascima ukopa u žare, skeletnim ukopima opremljenim nakitom te nalazima keramičkih posuda, fibula u obliku zoomorfnih oblika te brončanih skulptura jelena i konja (sl. 17.).²¹

Sl. 17. Daljska kultura. Dostupno na: https://edutorij.e-skole.hr/share/proxy/alfresco-noauth/edutorij/api/proxy-guest/e012e29a-412a-4106-9130-54c0bc41cd8b/datastore/blocks/354047/dalj_2x.jpg [25. lipnja 2021.]

²¹ Dalj. Dostupno na: <https://opcina-erdut.hr/naselja/dalj/> [15. lipnja 2021.]

Daljska prapovijesna kultura raširena je u Baranji, istočnoj Slavoniji, zapadnom Srijemu i južnoj Bačkoj. Glavna nalazišta su Dalj, Batina, Erdut, Vukovar i Šarengrad. Željeznodobnu kulturu karakteriziraju keramičke posude askosi s ručkom u obliku rogate životinjske glave, posude s dvjema visokim ručkama te brončani, srebrni i zlatni nakit sa stilskim obilježjima balkanske ilirske i grčke kulture (sl. 18.).

Sl. 18. Etažna žara iz Dalja. Dostupno na:
https://www.enciklopedija.hr/Ilustracije/HE3_0168.jpg [25. lipnja 2021.]

4.2. Vučedol

Danas je na području Vučedola, uz neposrednu blizinu Dunava, smješten Muzej vučedolske kulture. Početna prostorna jezgra vučedolske kulture nalazi se na području istočne Slavonije i Srijema, točnije, ishodište se nalazi na Međurječju Save, Drave i Dunava. U samom Vučedolu živjelo je oko 2000 i 3000 stanovnika. Vučedol je prva kultura koja je koristila tanjure za posluživanje hrane samo jedne osobe, dok su se do tada koristile zajedničke posude za hranu. Vučedolska kultura koristi prvi put višedijelne kalupe za lijevanje metala, što je dovelo do procvata metalurgije. Završimo li u unutrašnjost kuće vučedolske kulture (sl. 19.), uglavnom ćemo pronaći ognjište i jamu kao dva osnovna elementa, a većinom se ne nalaze ostaci kuća u cijelosti već njezine podnice. Iako su brojne jame i objekti ispod razine tla uglavnom služili kao spremišta otpada, u nekim jamama se mogu pronaći i posmrtni ostaci.²²

Sl. 19. Vučedolska kuća – „košara“. Dostupno na: <http://vucedol.hr/hr/vucedolske-kuca-kosara/> [25. lipnja 2021.]

²² Horvat S., (2018.), *Vučedolska kultura – Lokalitet Vučedol i srodni lokaliteti na području istočne Hrvatske*. Diplomski rad. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Odjel za povijest.

Metalurška je djelatnost ta koja u najvećoj mjeri govori o snazi Vučedolske kulture jer tada su se razmjenjivali metalni predmeti. Najpoznatiji lokalitet vezan uz vučedolsku metalurgiju jest Gradec. Vučedolci su za sobom ostavili značajni umjetnički trag, njihovi su keramički ukrasi posebni i jednostavni. Posuđe je uglavnom sivo-smeđe ili crne boje, odnosno tamnijih tonova, a ukrašeno je ili jednostavnim linijama ili složenim geometrijskim oblicima, šahovskim ili lančanim motivima. Vučedol je najpoznatije naselje vučedolske kulture. Vučedolska golubica (slika 20.) nalaz je s Vučedola koji je postao je simbol cijele kulture i grada koji je odaljen oko 5 kilometara od Vukovara.

Sl. 20. Vučedolska golubica Dostupno na:

https://hr.izzi.digital/DOS/320/datastore/10/publication/320/pictures/2019/08/19/1566219836_jarebica-desno.jpg [25. lipnja 2021.]

Na vučedolskoj lokaciji Gradec, mjestu na kojemu je metalurg imao svojeg megarona²³ arheolozi su 1938. pronašli mnogo vrijednih nalaza, a jedan od njih je

²³ Megaron (grč. μέγαρον), prvotno (u homerskim epovima) naziv za unutarnju, najreprezentativniju prostoriju vladarova dvora, a poslije za svaku trodijelnu pravokutnu građevinu koja se sastoji od

Vučedolska golubica (jarebica). Metalurgiju možemo povezati s religijom. Najčešći motiv na keramici je Sunce. Izlazak Sunca svakog jutra značilo je da je Sunce pobijedilo tamu. Metalurgija je bio najvažniji zanat. Priča o Vučedolskoj jarebici, posudi koja stoji na tri noge u obliku ptice, govori da je metalurg koji ju je izradio bio šepav. Novija istraživanja arheologa dokazala su da se ova posuda koristila u obredima koje je predvodio mjesni vrač.²⁴

4.3. Nezakcij

Nezakcij je najstariji grad u Istri, a nalazi se između Valture i Muntića u blizini pulske zračne luke (sl. 21.). Na tom području nalaze se ostaci prapovijesnog, antičkog i kasnoantičkog grada.

Sl. 21. Nezakcij – Google karte

<https://www.google.hr/maps/place/Nezakcij/@44.9168412,13.9669933,17z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1s0x4763333b199ef03d:0xa01ff70fb190fe63!8m2!3d44.9168101!4d13.9690519?hl=hr> [25. lipnja 2021.]

trijema s dvama stupovima na pročelju, predvorja (*prodromos*) i glavne prostorije (megaron u užem smislu), Megaron; Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na:

<https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=39883> [10. srpnja 2021].

²⁴ Posuda u obliku ptice iz Vučedola. Dostupno na: <https://www.starapovijest.eu/posuda-u-obliku-ptice-iz-vucedola/> [17. lipnja 2021.]

Prva vijest o Nezakciju, kraljevskom sjedištu Histra, potječe iz antičkih pisanih izvora, a danas to mjesto predstavlja arheološki park s konzervativnim arhitektonskim ostacima rimskog i kasnoantičkog doba. Lokalitet je okružen s više pojasa prapovijesnih bedema te rimskim bedemima (sl. 22.).

Sl. 22. Nezakcij. Dostupno na:

https://www.istrapedia.hr/media/_sized_/uploads/images/article_images/term_1234030760_2-crop-c0-5_0-5-871x497-70.jpg [25. lipnja 2021.]

Danas mjesto predstavlja arheološki park s arhitektonskim ostacima antičkog i kasnoantičkog doba, a okružen je s 800 metara bedema. Nezakcij je zaštićeno kulturno dobro unutar kojeg je istražena bogata željezna dobna nekropola.

Tijekom druge polovice XIX. stoljeća istarska je historiografija postavljala više hipoteza o smještaju Nezakcija, kao i Mutile i Faverije, druga dva grada koja u istom kontekstu spominje Tit Livije, a do kraja stoljeća samopouzdanje je stekla ona teorija koja je izjednačavala tadašnji toponim Vizače (tal. Isazze) sa starim Nezakcijem.²⁵

²⁵ Palko Zidrum N., (2017.), *Vizače – Nezakcij*. Završni rad. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel

Nezakcij je bio najveće političko i kulturno središte u kojemu je stolovao kralj Epulon. Postoje razni predmeti u nezakcijskim željeznodobnim grobnicama, prikaz pomorske bitke na brončanoj situli i zapisi antičkih pisaca o gusarenju Histra zajedno s Liburnima. Najstariji nalazi protječu iz 11. st. pr. Kr. do 3. st. pr. Kr. Nezakcij je bio nastanjen prije pojave Histra, kroz cijelo brojčano doba. Prapovijesna nekropola u kojoj se nalazi 114 grobova pronađena je uz zapadni dio bedema. Izvan gradskih zidina nalazi se rimsko groblje. Arheološka istraživanja Nezakcija započela su 1900. I to su bila najveća arheološka istraživanja Nezakcija ikad obavljena (sl. 23.).

Sl. 23. Grobne žare. Dostupno na: <http://histri.hr> [25. lipnja 2021.]

Arheološki park udaljen je od Pule 7 km te na samom lokalitetu nalazi se mala čuvareva kućica koja je izgrađena početkom XX. stoljeća prilikom arheoloških istraživanja.²⁶

za interdisciplinarnu, talijansku i kulturološku studiju, preddiplomski interdisciplinarni studij Kulture i turizma, str. 18. – 21.

²⁶ Mihovilić, Kristina - Matijašić, Robert, (1998.), *Kulturno – povijesni spomenici Istre*. Pula. Nesactium, Arheološki muzej Istre, str. 6.

5. Nalazišta iz mlađeg kamenog doba

Kameno doba je najstarije razdoblje prapovijesti, u okviru toga doba čovjek je izrađivao oružje pretežito od kamena, ne poznajući još obradu kovine. Ljudi su se u tom razdoblju selili i živjeli u plemenima. Sam naziv kameno doba objašnjava da su u to doba ljudi koristili kamen za izradu oružja, oruđa, alata i materijala. Neolitik se nije pojavio istovremeno u svim krajevima svijeta. Neolitik određuje gospodarstvo koje se temelji na poljoprivredi i stočarstvu, što je posljedica sjedilačkog načina života u naseljima i podizanja trajnih nastambi. U tom razdoblju čovjek više nije nomad već trajno boravi na jednome mjestu sve dok ne iscrpi zemlju koju obrađuje. Promjene u načinu života mogu se primijetiti i na materijalnim ostacima kulture tog razdoblja. Nova tehnika za dobivanje kamenih izrađevina započela je izradbom keramike. Obradom zemlje i pripitomljavanjem životinja kao što su ovca, koza, svinja i govedo čovjek si je mogao osigurati stalan i siguran priljev hrane te počeo živjeti u trajnim naseljima. Na pleternu konstrukciju zidova nanosila se i zagladila ilovača koja je bila pomiješana s pljevom. Pod je bio izrađen od nabijene ilovače, vrste tla koje se sastoji od pijeska, mulja i gline. Ilovača sadrži hranjive tvari i humus te je propusna. Unutar kuća nalazila su se kružna ognjišta, a hrana se često pripremala u grubim, jednostavnim posudama koje su imale vrlo malo ukrasa ili su bile bez njih. Posuđe se većinom koristilo u nekim svečanijim prigodama. Posude su se ponekad ukrašavale bojanjem. Osnovno oruđe za žetvu bio je srp. Srp je bio novi tip oruđa koji se izrađivao tako da su se u drške od drva ili jelenjeg roga uglavljivali mikroliti ili oštrice. Skupocjene vrste kamena kao što su jadeit, osim za oruđe i oružje, upotrebljavali su se za izradu različitih vrsta nakita. Keramika je glavni element određivanja neke neolitičke kulture zato što je svaka neolitička kultura krasila svoju keramiku svojim načinom i stilom.

Na području sjeverne Hrvatske vrijeme neolitika dokumentirano je nalazištima triju glavnih arheoloških kultura: starčevačka, vinčanska i sopotska, a nešto manje korenovska i lendelska.²⁷

²⁷ O mlađem kamenom dobu, Dostupno na: (<https://amz.hr/hr/virtualni-muzej/vodici-kroz-stalni-postav/pretpovijest/mlade-kameno-doba/o-mladem-kamenom-dobu/> [14. lipnja 2021.]

5.1. Sopotska kultura

Sopotska kultura predstavnik je kasnog neolitika, mlađeg kamenog doba na prostoru istočne Slavonije i zapadnog Srijema. Nastala je na temeljima starčevačke kulture, a pod snažnim utjecajima vinčanske kulture. Naselja su se podizala na prirodno povišenim obalama rijeka i potoka, u močvarnim i vodoplavnim područjima. Pravokutne su kuće bile izgrađene od drva i u tehnici pletera. Pronađena su brojna oruđa od kostiju, kamena te razno keramičko posuđe raznovrsnih oblika s dvjema ručkama, koničke zdjele na visokoj nozi, bikoničke ili zaobljene zdjele, lonci i slično. Sopotska kultura nazvana je prema istoimenom lokalitetu Sopot nedaleko od Vinkovaca. Sopot prvi spominje Josip Brunšmid 1902. Sustavno iskopavanje započelo je 1996., a dosadašnjim istraživanjem otkrivene su tri faze naseljavanja. U najstarijoj fazi otkriven je dio podnica od žute nabijene ilovače. Kasnije, u drugoj fazi koja pripada II. stupnju sopotske kulture, otkrivena je pravokutna kućna osnova, dok u trećoj fazi naseljavanja sačuvani su niži dijelovi Gradine. Sopotska kultura razvila se na temeljima starčevačke kulture, a starčevačka kultura je neolitička kultura koja je postojala tijekom VI. tisućljeća pr. Kr. Naselja su bila smještena na visokim riječnim terasama ili povišenim gredama te na blagim padinama na riječnim dolinama. Oruđe i oružje bilo je kvalitetno, izrađivali su kamene sjekire s rupom za nasad drške, a od kostiju su pronađena šila i špatule (sl. 24.).²⁸

Sl. 24. Figurica životinja, keramika. Dostupno na:
<https://amz.hr/media/4qahags0/figurica-zivotinje-samatovci.jpg?width=0&height=0&mode=max> [25. lipnja 2021.]

²⁸ Sopotska kultura. Dostupno na: (<https://amz.hr/hr/virtualni-muzej/vodici-kroz-stalni-postav/pretpovijest/mlade-kameno-doba/sopotska-kultura/>) [14. lipnja 2021.]

5.2. Pepelane

Pepelane je selo koje se nalazi 19 kilometara jugoistočno od Virovitice. Ondje se nalazi prapovijesno višeslojno naselje s devet stambenih horizonata neolitičkih i eneolitičkih kultura. Karakterističnost lokaliteta je pronalazak zemunice na dva kata povezana stubama (sl. 25.).

Sl. 25. Pepelane. Dostupno na: https://edutorij.e-skole.hr/share/proxy/alfresco-noauth/edutorij/api/proxy-guest/e012e29a-412a-4106-9130-54c0bc41cd8b/datastore/blocks/354047/pepelane_2x.jpg [25. lipnja 2021.]

Tijekom istraživanja pronađeni su ulomci keramike, kamene alatke, ognjište, „žrtvene jame“ i rupe od vertikalnih greda koje su držale konstrukciju krovova.

5.3. Smilčić

Selo Smilčić nalazi se u Dalmaciji, 16 km sjeverozapadno od Benkovca i 25 kilometara istočno od Zadra. Na nekoliko položaja pronađeni su neolitički ostaci. Utvrđene su dvije razvojne faze naselja: stariji neolitik koji obilježava *impresso* keramika i srednji neolitik s nalazima danilske kulture. U prapovijesnoj zbirci Arheološkog muzeja u Zadru čuva se dio keramičkog predmeta pronađenog u Smilčiću. Sačuvan je samo mali dio cjeline. Smilčić kraj Zadra jedno je od najbogatijih neolitičkih nalazišta na otvorenom. Među nalazima ističu se keramičko bogato ukrašene kultne posude na četiri noge, te raznolike posude koje su ukrašene slikarskim i urezanim ornamentima (sl. 26.).

Sl. 26. Kultna posuda, riton. Dostupno na:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/hr/thumb/e/e3/Kultna_posuda_%28riton%29%2C_danilska_kultura.jpg/330px-Kultna_posuda_%28riton%29%2C_danilska_kultura.jpg [25. lipnja 2021.]

5.4. Danilo

Danilo je selo koje se nalazi istočno od Šibenika, s arheološkim nalazištima i spomenicima. Na tom području utvrđeni su tragovi neolitičkog naselja s mnogobrojnim ostacima materijalne kulture kao što su keramika, kremene i koštane izrađevine (sl. 27.).

Sl. 27. Danilo. Dostupno na: <https://kb-danilo.hr/wp-content/uploads/2017/04/arheolosko-nalaziste-danilo-2.jpeg> [25. lipnja 2021.]

Nalazišta na području Danila nazvana su srednjoneolitička danilska kultura koja je raširena na višem prostoru obale i unutrašnjosti. Ondje je otkriveno više građevina među kojima se izdvojila antička urbana vila s termama i nadgrobni natpisi koji bilježe ilirska osobna imena stanovnika. Na tom području pronađeni su razni predmeti koje su tadašnji stanovnici izrađivali (sl. 28.).²⁹

²⁹ Danilo. Dostupno na: <https://kb-danilo.hr/nalazista/> [14. lipnja 2021.]

Sl. 28. Kuglasta posuda, danilska kultura. Dostupno na: https://croatia.eu/images/02-01/EU13_0101_m.jpg [25. lipnja 2021.]

5.5. Markova špilja

Markova špilja prapovijesno je nalazište koje se nalazi na krajnjem sjeverozapadnom dijelu otoka Hvara. Debljina kulturnog sloja iznosi oko 13 metara. Nalazište sadrži nalaze iz neolitika, eneolitika, brončanog i željeznog doba te iz doba grčke kolonizacije i rimske vladavine. Na tom nalazištu pronađen je razni nakit, keramika i životinjska plastika.

Kulturni sloj Markove špilje za gotovo dva i pol tisućljeća stariji je od onoga u Grapčevoj špilji. U slojevima te kulture pronađeni su ulomci keramike „Ripoli“ koja je poznata srednjoitalska neolitička kultura koju karakterizira slikarski kras. U dubljim slojevima Markove špilje nalaze se tragovi najstarijeg neolitika na Jadranu jer su u njima pronađeni keramički artefakti. U njoj je pronađena keramička glava ovna, to je jedina skulptura te vrste na našim neolitičkim nalazištima. Špilje su antički lokaliteti na području Hrvatske kojima se nije pridavala veća važnost, osim konstatacije da ih ima. U to vrijeme su bile korištene jame i špilje. Tada je špilja bila mjesto bijega ili sezonskog staništa. Ukupna dužina Markove špilje je 177 metara, a dubina 14 metara. Iz ulaznog dijela desni, jugoistočni kanal završava manjom dvoranom širine 7 metara, dok se lijevi, sjeverozapadni ulaz, nastavlja na dugi hodnik s više manjih kanala.³⁰ Špilja završava zasipom od zemlje i kamenja. Prve arheološke nalaze iz špilje pronašao je Jurica Štefančić 1988. Prvi nalaz bio je antički željeni ključ (sl. 29.).

³⁰ Markova špilja, Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=39018> [10. lipnja 2021.]

Sl. 29. Željezni ključ. Dostupno na: https://edutorij.e-skole.hr/share/proxy/alfresco-noauth/edutorij/api/proxy-guest/e012e29a-412a-4106-9130-54c0bc41cd8b/datastore/blocks/354047/markova_2x.jpg [25. lipnja 2021.]

Riječ je o antičkom željeznom ključu izduženog tijela s poligonalnom glavom na kojoj je veći kružni otvor. Na fotografiji možemo primijetiti duboko žlijebljeni zubac. Takvi ključevi koristili su se u svakodnevnom životu antičkog čovjeka. Izgled ključa se je vrlo malo promijenio od suvremenog razdoblja. U površinskim nalazima Štefančić je osim ključa pronašao tri brončane alke i jedan brončani prsten. Svi nalazi pronađeni su neposredno ispod površine, a na osnovu toga može se utvrditi da se špilja posjećivala u doba antike i kasnog srednjeg vijeka.

5.6. Grapčeva špilja

Grapčeva špilja (sl. 30.) nalazi se na južnoj strani otoka Hvara te je jedno od najznačajnijih prapovijesnih nalazišta Jadrana. U Grapčevoj špilji pronađeni su znakovi kulture još iz 4. tisućljeća pr. Kr., iz kojih je vidljivo da su tadašnji stanovnici špilje poznavali polikromnu keramiku s obala Jonskog i Egejskog mora. Grapčeva špilja je geomorfološki spomenik prirode od 1964. Uređena je za neposredan prilaz špilji. Grapčeva špilja, koja je spomenik prirode i kolijevka hvarske kulture i civilizacije, smatra se najvažnijim prapovijesnim nalazom iz mlađeg kamenog doba te je jedno od najstarijih nalazišta na Jadranu i Mediteranu. Ulaz u špilju nalazi se na

približno 225 metara nadmorske visine, na skrovitom i relativno nepristupačnom mjestu. U podnožju špilje smještena je mala uvala Virak u kojoj je izvor pitke vode.³¹

Sl. 30. Grapčeva špilja. Dostupno na: <https://tzjelsa.hr/wp-content/uploads/2020/07/VRJ08640-1-1.jpg> [25. lipnja 2021.]

Smatra se da je špilja služila kao kulturno mjesto. Stalagmiti, stalaktiti i stalagmati krasi špilju te nalikuju na utihnite orgulje prošlih vremena stvarajući ugođaj tišine i jeke. Na području Grapčeve špilje otkriveni su nalazi iz kasnog neolitika, eneolitičkog razdoblja, sve do brončanog doba. Na tom lokalitetu moguće je pronaći keramiku nakovanske i ljubljanske kulture jadranskog tipa, hvarske kulture te ilirsku keramiku (sl. 31.).

³¹ Grapčeva špilja, Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: (<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=23140>) [10. lipnja 2021.]

Sl. 31. Gapčeva špilja, fragmenti, hvarska kultura. Dostupno na:
<https://www.enciklopedija.hr/Ilustracije/LE4248.jpg> [25. lipnja 2021.]

6. Željezno doba

U željezno doba na tlu Hrvatske pojavili su se prvi poznati narodi Kelti i Iliri. Iliri su skupina međusobno srodnih naroda koji su se od kraja brončanog doba i u antičko doba nastanili na području Balkanskog poluotoka. Kelti su polovicom IV. stoljeća naselili na područje sjeverno od Kupe i Save. Na to područje donijeli su lončarsko kolo i kovanje novca. Ilirska plemena zauzela su prostor južno od Kupe i Save. Kelti i Iliri su živjeli u utvrđenim naseljima na uzvisinama nazvanim gradinama, podignutim od prapovijesnih vremena do srednjeg vijeka na prirodno zaštićenim položajima. U sjevernoj Hrvatskoj gradine su se podizale tijekom neolitika i eneolitika, to su Sopot, Otok, Klokočevik, Vučedol, Sarvaš, Osječenica. U Lici i Istri kasnije se nazivaju kasteljerima. U Istri pećine i polupećine Ćićarije i Učke pružile su dobre uvjete za privremeno mjesto boravka tijekom migracija ili nadziranje kretanja drugih skupina ili životinja. Povijest naselja i nastambi velikim je dijelom i povijest korištenja krajolika. Na temelju sačuvanih tragova naselja i nastambi nastoji se razjasniti regionalne promjene klime i raslinja, ali i čovjekov utjecaj na okoliš. Izgradnja gradina, osim uvjetovanosti prirodne okoline, povezana je s konceptom nabave hrane (sl. 32.).

Sl. 33. Kaštelanske gradine. Dostupno na: <http://cdn-kastela.r.worldssl.net/images/stories/arhiv/novosti4/grupe2009/12/gradine/2.jpg> [25. lipnja 2021.]

7. Prapovijesna nalazišta u razrednoj nastavi

Već u najranijem obrazovanju učenici se susreću s prapovijesnim nalazištima Hrvatske. Učionica nije jedino mjesto učenja. Važno obrazovno okruženje čine muzeji koji nude značajan potencijal. Tijekom škole u prirodi, koja se odvija u četvrtom razredu osnovne škole, učenici posjećuju neke dijelove Hrvatske gdje imaju mogućnost razumjeti povijesnu vrijednost predmeta, poštivati različite kulture i razumjeti multikulturalizme. Kvalitetno učenje svakako može biti izvan učionice koje učenike može dovesti do dubljeg razumijevanja. S učenicima se mogu koristiti brojne aktivnosti poput posjeta arheološkim nalazištima, muzejima i spomenicima u prirodi. Učenike je potrebno usmjeravati i poticati kako bi postignuli svoje maksimalne rezultate prema vlastitim sposobnostima te ih aktivno uključiti u proces. Kurikulum za nastavni predmet Priroda i društvo za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj obuhvaća koncepte: Organiziranost svijeta oko nas, Promjene i odnosi, Pojedinac i društvo te Energija.

Zadatak je nastavnog predmeta Priroda i društvo poticati i razvijati ljudsku potrebu za istraživanjem i uočavanjem uzročno-posljedičnih veza u svijetu koji nas okružuje.³²

Većina muzeja i arheološka nalazišta surađuju sa školama. Oni su povoljno mjesto za održavanje nastave. Učitelj mora pažljivo i temeljito definirati što učenici žele i trebaju vidjeti te kroz nove dodatne aktivnosti poticati učenike da steknu nova praktična ili teorijska znanja.

U četvrtom razredu osnovne škole, u okviru predmeta Priroda i društvo, kroz nastavnu jedinicu „Kulturno – povijesne znamenitosti RH“ učenici uče sadržaje vezane uz kulturno nasljeđe. Učenici upoznaju dio hrvatske povijesti na temelju najbližeg kulturno-povijesnog spomenika, gradova, arheološkog nalazišta i sl. Tijekom učenja cjeline Kulturno – povijesne znamenitosti učenici upoznaju kulturu raznih gradova.

³² Kurikulum. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_147.html [5. lipnja 2021.]

8. Zaključak

Ovaj diplomski rad bavi se tematikom prapovijesnih nalazišta Hrvatske te je popraćen raznim nalazištima na području naše zemlje. Najranija nalazišta oblikovala su bogatu povijest i bogatu kulturnu baštinu naše zemlje. Rad je koncipiran na definiranje prapovijesnih nalazišta. Isto tako, kroz rad se spominju bitna nalazišta i osobe koje su uvelike utjecale na njih.

Istraživanje prapovijesti na tlu Hrvatske olakšano je pronalaskom značajnih arheoloških lokaliteta. Tako su se saznanja o načinu života prvi ljudi obogatila. Zbog velikog broja različitih prapovijesnih nalazišta moguće je razjasniti brojne detalje o životu ljudi. Prostor koji danas obuhvaća Hrvatsku prije doseljenja Hrvata bio je tranzitno područje. Područje današnje Hrvatske predstavljalo je poveznicu između različitih kultura i naroda. Najstariji tragovi ljudske nazočnosti na hrvatskom tlu potječu iz paleolitika, a najstariji predmeti oblikovani su ljudskom rukom. Neolitik (oko 6000. pr. Kr. – oko 3000. pr. Kr.) obilježen je podizanjem stalnih i organiziranih naselja i izradom keramičkog posuđa i plastike. Najznačajnija područja neolitičke kulture su *impresso*, danilska i hvarska na jadranskom području, a u unutrašnjosti sopska i korenovska. Hrvatska ima mnoga nalazišta

Prapovijesna nalazišta u Hrvatskoj danas posjećuju brojni turisti. Posjete turista Krapini datiraju od prošlog stoljeća. Razlog brojnih turista u Krapini je otkriće krapinskog pračovjeka 1895. Ovo značajno otkriće dogodilo se za vrijeme polemike o tome je li fosilni čovjek uopće postojao. Za odrasle, djecu i obitelj zanimljivo je posjetiti Muzej vučedolske kulture koji prezentira povijesne vrijednosti na suvremeni način. Arheološki lokalitet Vučedol jedan je od najznačajnijih arheoloških lokaliteta u Europi. Arheološka nalazišta u Hrvatskoj su brojna, a mnoga od njih i u svijetu općepoznata.

Hrvatska je država koja može ponuditi mnogo toga svojim stanovnicima, ali i turistima koji je često posjećuju, ne samo zbog svoje povijesti već zbog svoje ljepote i kvalitete i ustrajnosti građana koji njeguju i drže do svoje bogate kulture.

POPIS LITERATURE

Banda M. (2019.), *Revizija srednjopaleolitičkih izrađevina iz istraživanja Mirka Maleza u špilji Veternica*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za arheologiju

Buršić- Matijašić K. (2012.), Neki aspekti naselja i nastambi u Istri u prapovijesti. *Tabula*, 10. Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, str. 7.-38.

Horvat S. (2018.), *Vučedolska a kultura – Lokalitet Vučedol i srodni lokaliteti na području istočne Hrvatske*. Diplomski rad. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Odjel za povijest

Krklec V. (1997.), Nalazište krapinskog pračovjeka: zaštita i prezentacija na otvorenom. *Muzeologija*, No 34, str. 187.-190.

Komšo D., Kuzmanović N., Ruiz- Redondo A., Janković I. (2019.), Hrvatsko stijensko slikarstvo s naglaskom na otkriće paleolitičkih stijenskih slikarija u Romualdovoj pećini u Istri, *Subterranea Croatica*, Vol. 17, No. 2, str. 2.-17.

Martinčić, O. (2016.-2017.), Materijalni tragovi prapovijesnih kultura na području Hrvatskog zagorja, Leksikografski zavod Miroslav Krleža. *Studio lexicographica*. God. 10./11., br. 19, Zagreb, str. 159.-176.

Mihovilić, Kristina - Matijašić, Robert (1998.), *Kulturno – povijesni spomenici Istre*. Pula. Nesactium, Arheološki muzej Istre

Miracle, P.T. (1995): Broad spectrum Adaptation re-examined: Hunter – Gatherer Responses to Late Glacial Environmental Changes in the eastern Adriatic. Disertacija, University of Michigan, Ann Arbor

Palko Zidrum N. (2017.), *Vizače – Nezakcij*. Završni rad. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za interdisciplinarnu, talijanske i kulturološke studije, preddiplomski interdisciplinarni studij Kulture i turizma

Vuković, S. (1962.-1963.), Paleolitska kamena industrija nalazišta Punikve kod Ivanca, *Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin*, Vol. 2-3, No. 2-3, Varaždin, str. 23.-30.

Zaher M. (2017.), *Gornjopleistocenska i holocenska avifauna iz Vele Spile na Korčuli*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno – matematički fakultet, Geološki odsjek

ONLINE IZVORI

Arheologija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=3729> [10. lipnja 2021.]

Dalj. Dostupno na: <https://opcina-erdut.hr/naselja/dalj/> [15. lipnja 2021.]

Danilo. Dostupno na: <https://kb-danilo.hr/nalazista/> [14. lipnja 2021.]

Grapčeva špilja, Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=23140> [10. lipnja 2021.]

Hušnjakovo brdo. Dostupno na: <https://edutorij.e-skole.hr/share/proxy/alfresco-noauth/edutorij/api/proxy-guest/e012e29a-412a-4106-9130-54c0bc41cd8b/svakodnevice-krapinskih-neandertalaca.html> [10. lipnja 2021.]

Kurikulum. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_147.html [5. lipnja 2021.]

Markova špilja, Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=39018> [10. lipnja 2021.]

megaron (grč. μέγαρον), Megaron; Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=39883> [10. srpnja 2021.]

Metalno doba; Dostupno na: https://povijest.fandom.com/hr/wiki/Metalno_doba. [17. lipnja 2021.]

O mlađem kamenom dobu, Dostupno na: <https://amz.hr/hr/virtualni-muzej/vodici-kroz-stalni-postav/pretpovijest/mlade-kameno-doba/o-mladem-kamenom-dobu/> [14. lipnja 2021.]

Posuda u obliku ptice iz Vučedola. Dostupno na: <https://www.starapovijest.eu/posuda-u-obliku-ptice-iz-vucedola/> [17. lipnja 2021.]

Prapovijest, Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49953>. [17. lipnja 2021.]

Romualdova pećina. Dostupno na: <https://hr.izzi.digital/DOS/320/2808.html> [10. lipnja 2021.]

Sopotska kultura. Dostupno na: <https://amz.hr/hr/virtualni-muzej/vodici-kroz-stalni-postav/pretpovijest/mlade-kameno-doba/sopotska-kultura/> [14. lipnja 2021.]

Stara povijest, Sandalja. Dostupno na: <https://www.starapovijest.eu/sandalja/> [10. lipnja 2021.]

Starije kamenom dobu, Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=57847> [10. lipnja 2021.]

takson (prema grč. τάξις: red, raspored), Takson; Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=69424> [10. srpnja 2021.]

IZVORI TABLICA

Tablica 1: Pregled nalaza sisavaca i svih do sada pronađenih ptica u Veloj spili. Plusevi označavaju prisutnost taksona u pojedinoj epohi. Sisavci prema Miracle i Radović.

Zaher M. (2017.), *Gornjopleistocenska i holocenska avifauna iz Vele Spile na Korčuli*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno – matematički fakultet, Geološki odsjek

IZVORI SLIKA

Sl. 1. Arheološka nalazišta. Dostupno na: <https://edutorij.e-skole.hr/share/proxy/alfresco-noauth/edutorij/api/proxy-guest/e012e29a-412a-4106-9130-54c0bc41cd8b/prapovijesna-nalazista-na-hrvatskom-prostoru.html>
<https://edutorij.e-skole.hr/share/proxy/alfresco-noauth/edutorij/api/proxy-guest/e012e29a-412a-4106-9130-54c0bc41cd8b/prapovijesna-nalazista-na-hrvatskom-prostoru.html> [25. lipnja 2021.]

Sl. 2. Neandertalac. Dostupno na: <https://www.logicno.com/wp-content/uploads/2019/09/Krapinski-covjek.jpg>, [25. lipnja 2021.]

Sl. 3. Neandertalski pračovjek u Krapini. Dostupno na: https://www.starapovijest.eu/sadrzaj/uploads/2014/03/IMG_0662-1200x520.jpg) [25. lipnja 2021.]

Sl. 4. Muzej Krapinskog pračovjeka. Dostupno na: https://lh3.googleusercontent.com/proxy/11Of84Na6GpTmoiZKLe7evNaKNfvDq05MsD10CYWYWLyjJqWMNTjcA4ED8qHI6Rr4xdz2qC_BoLmIDfjSZZ_OeLbEbCSBFACMlhgBSM1XY8WAXiCfbfhz7ffshvJJpOUCjJRWg1DLZBF2rMIQAz22HU4Tg [25. lipnja 2021.]

Sl. 5. Spilja Vindija. Dostupno na: <https://priroda-vz.hr/wp-content/uploads/2017/04/1.Uvodna-Vindija.jpg>) [25. lipnja 2021]

Sl. 6. dr. Gorjanovića – Krambergera. Dostupno na: <https://i0.wp.com/podravske-sirine.com.hr/wp-content/uploads/2016/07/1-69.jpg> [25. lipnja 2021.]

Sl. 7. Stjepan Vuković. Dostupno na: <https://d35nxk5xx1d0px.cloudfront.net/repository/images/8/8/0/a/880a61c40cd3ec28ca6e5f1dd75021c2.jpg> [25. lipnja 2021.]

Sl. 8. Ovalni ručni klin nalazišta Punikve. Dostupno na: <http://www.ivanecka-bibliografija.com/sites/default/files/knjiga/slike/015.jpg> [25. lipnja 2021.]

Sl. 9. Spilja Veternica. Dostupno na: <http://www.wish.hr/wp-content/uploads/2014/07/spilja-veternica-1.jpg> [25. lipnja 2021.]

Sl. 10. Mirko Malez. Dostupno na:

- https://www.istrapedia.hr/media/uploads/images/malez_mirko_2.jpg [25. lipnja 2021.]
Sl. 11. Šandalja. Dostupno na: <https://www.starapovijest.eu/sadrzaj/uploads/2015/11/%C5%A0andalja-482x400.jpg> [25. lipnja 2021.]
- Sl. 12. Istraživači u Romualdovoj pećini. Dostupno na: https://hr.izzi.digital/DOS/320/datastore/10/publication/320/pictures/2019/07/04/1562263073_1559038061_romualdova-istrazivaci.jpg?v=1622104090 [25. lipnja 2021.]
- Sl. 13. Crtež divokoze. Dostupno na: https://hr.izzi.digital/DOS/320/datastore/10/publication/320/pictures/2019/07/04/1562263073_1559038270_romualdova-divokoza.jpg?v=1622104090 [25. lipnja 2021.]
- Sl. 14. Ulaz u Romualdovu pećinu oko 1950. Dostupno na: https://www.istrapedia.hr/media/uploads/images/article_images/photo_1234703921_2_886.jpg [25. lipnja 2021.]
- Sl. 15. Vela špilja, osobna fotografija – Google karte [25. lipnja 2021.]
- Sl. 16. Vela špilja. Dostupno na: <https://tzvelaluka.hr/phpthumb/phpThumb.php?src=/clients/1/gallery/1varqnzgd2m56p.jpg&w=1000&h=600&zc=1&aoe=1> [25. lipnja 2021.]
- Sl. 17. Daljska kultura. Dostupno na: https://edutorij.e-skole.hr/share/proxy/alfresco-noauth/edutorij/api/proxy-guest/e012e29a-412a-4106-9130-54c0bc41cd8b/datastore/blocks/354047/dalj_2x.jpg [25. lipnja 2021.]
- Sl. 18. Etažna žara iz Dalja. Dostupno na: https://www.enciklopedija.hr/Ilustracije/HE3_0168.jpg [25. lipnja 2021.]
- Sl. 19. Vučedolska kuća – „košara“. Dostupno na: <http://vucedol.hr/hr/vucedolske-kuca-kosara/> [25. lipnja 2021.]
- Sl. 20. Vučedolska golubica. Dostupno na: https://hr.izzi.digital/DOS/320/datastore/10/publication/320/pictures/2019/08/19/1566219836_jarebica-desno.jpg [25. lipnja 2021.]
- Sl. 21. Nezakcij, osobna fotografija Sl. 21. Nezakcij, osobna fotografija – Google karte [25. lipnja 2021.]
- Sl. 22. Nezakcij. Dostupno na: https://www.istrapedia.hr/media/sized/uploads/images/article_images/term_1234030760_2-crop-c0-5_0-5-871x497-70.jpg [25. lipnja 2021.]
- Sl. 23. Grobne žare. Dostupno na: <http://histri.hr> [25. lipnja 2021.]

- Sl. 24. Figurica životinja, keramika. Dostupno na: <https://amz.hr/media/4qahags0/figurica-zivotinje-samatovci.jpg?width=0&height=0&mode=max> [25. lipnja 2021.]
- Sl. 25. Pepelane. Dostupno na: https://edutorij.e-skole.hr/share/proxy/alfresco-noauth/edutorij/api/proxy-guest/e012e29a-412a-4106-9130-54c0bc41cd8b/datastore/blocks/354047/pepelane_2x.jpg [25. lipnja 2021.]
- Sl. 26. Kultna posuda, riton. Dostupno na: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/hr/thumb/e/e3/Kultna_posuda_%28riton%29%2C_danilska_kultura.jpg/330px-Kultna_posuda_%28riton%29%2C_danilska_kultura.jpg [25. lipnja 2021.]
- Sl. 27. Danilo. Dostupno na: <https://kb-danilo.hr/wp-content/uploads/2017/04/arheolosko-nalaziste-danilo-2.jpeg> [25. lipnja 2021.]
- Sl. 28. Kuglasta posuda, danilska kultura. Dostupno na: https://croatia.eu/images/02-01/EU13_0101_m.jpg [25. lipnja 2021.]
- Sl. 29. Željezni ključ. Dostupno na: https://edutorij.e-skole.hr/share/proxy/alfresco-noauth/edutorij/api/proxy-guest/e012e29a-412a-4106-9130-54c0bc41cd8b/datastore/blocks/354047/markova_2x.jpg [25. lipnja 2021.]
- Sl. 30. Gapčeva špilja. Dostupno na: <https://tzielsa.hr/wp-content/uploads/2020/07/VRJ08640-1-1.jpg> [25. lipnja 2021.]
- Sl. 33. Kaštelanske gradine. Dostupno na: <http://cdn-kastela.r.worldssl.net/images/stories/arhiv/novosti4/grupe2009/12/gradine/2.jpg> [25. lipnja 2021.]

SAŽETAK

Ovaj diplomski rad bavi se tematikom prapovijesti u Hrvatskoj te je popraćen fotografijama i nalazištima iz prapovijesti na Hrvatskom tlu. Nalazišta iz prapovijesti oblikovala su bogatu povijest Hrvatske. Rad je koncipiran na primjerima prapovijesnih nalazišta. U rado su popraćena nalazišta kroz starije kameno doba, metalno doba i mlađe kameno doba. Jedna od primarnih ljudskih potreba bila je potreba za traženjem prirodnih zaklona kao zaštite od vremenskih nepogoda, životinja ili drugih skupina ljudi. Pećine predstavljaju najduže korištene nastambe u ljudskoj povijest, to je bio prostor za stanovanje koji se kasnije mijenjao. Arheološki nalazi svjedoče o završetku nomadskog načina življenja. Arheologija je predstavljanje materijalne kulture davnih vremena. Podijeljena je u više velikih vremenskih razdoblja. Obuhvaća raspon od trenutka kada je *homo habilis* izradio prvo grubo oruđe do vremena čije su granice određene konvencijom i promjenama. Arheologija se dijeli na prapovijesnu, povijesnu, antičku, ranokršćansku, srednjovjekovnu, arheologiju novoga vijeka i industrijsku arheologiju. Prapovijesna arheologija je arheologija od razdoblja prije pojave pisma. Starije kameno doba (paleolitik) najstarije i najduže razdoblje ljudske povijesti i podudara se s geološkim razdobljem pleistocena. Na području današnje Hrvatske pronađeni su ostaci djelovanja čovjeka koji pripadaju najranijim razdobljima njegova razvoja. Kompleks Hušnjakovo u Krapini specifičan je po bogatom fosilnom nalazištu, nalazi se u zapadnom dijelu grada Krapine i proglašen je paleontološkim spomenikom prirode. Popularno je kao nalazište pračovjeka te predstavlja turističku atrakciju. Među prvim arheološkim nalazištima varaždinske regije bila je spilja Vindija Sjeverni dijelovi Hrvatskog zagorja, a posebice ivanečki kraj, vrlo su značajni za proučavanje najstarijih tragova ljudske vrste. Kameno doba je najstarije razdoblje prapovijesti, u okviru toga doba čovjek je izrađivao oružje pretežito od kamena, ne poznajući još obradu kovine. Ljudi su se u tom razdoblju selili i živjeli u plemenima. Na području sjeverne Hrvatske vrijeme neolitika dokumentirano je nalazištima triju glavnih arheoloških kultura: starčevačka, vinčanska i sopotska, a nešto manje korenovska i lenđelska.

SUMMARY

The theme of the paper is the prehistory of Croatia, which includes prehistoric photographs and findings, found on the ground of Croatia. These findings contributed to rich and well-known Croatian history. The paper is based on examples of prehistoric findings, and it covers the older Stone Age, Metal Age and younger Stone Age. One of the primary human needs was the need for shelters, which served as a protection from natural disasters, animals or other groups of people. Caves were the longest used accommodation in human history, they were places to live which improved through time. Archaeological findings document the completion of the nomadic way of life. Archaeological findings are the mark of a nomadic way of life coming to an end. Archeology is the representation of a material culture of ancient times. It is divided into several large time periods. It covers every moment from when the homo habilis made the first rough tool to the time when limits were determined by convention and changes. Archeology is divided into prehistoric, historical, ancient, early Christian, medieval, modern archeology and industrial archeology. Prehistoric archeology is an archeology that captures the period before the beginning of writing. The Old Stone Age (Paleolithic) is the oldest and longest period of human history and it matches with the geological period of the Pleistocene. The remains of human activity have been found in today's Croatian area and they belong to the earliest periods of human development. There is a complex in the town Krapina named Hušnjakovo and it is specific for its rich fossil sites. It is located in the western part of the Krapina and has been declared a paleontological natural monument. It is popular as a finding of a prehistoric man and it represents a tourist attraction. Among the first archeological sites in the Varaždin region was the Vindija cave. The northern parts of Hrvatsko Zagorje and especially the Ivanečki region, are all very important parts for studying the oldest traces of the human species. The Stone Age is the oldest period of prehistory and during that time a man was making weapons mostly out of stone, not yet knowing the processing of metal. During that time, people were moving and living in tribes. In the area of northern Croatia, the Neolithic period is documented by the sites of three main archaeological cultures: Starčevo, Vinča and Sopot but also Korenovo and Lenđel, only in a lesser extent.

Prevela: Renata Kovačević, mag. educ. philol. angl. et. mag. educ. philol. croat.